

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Migratie, mobiliteit en criminaliteit van vrouwen in Nederlandse steden in de vroegmoderne tijd

Schmidt, Ariadne

Citation

Schmidt, A. (2022). Migratie, mobiliteit en criminaliteit van vrouwen in Nederlandse steden in de vroegmoderne tijd. *Leidschrift*, 37(februari: Verhuld in het verleden. Vrouwelijke criminaliteit door de eeuwen heen), 25-43. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3448686>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3448686>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Migratie, mobiliteit en criminaliteit van vrouwen in Nederlandse steden in de vroegmoderne tijd

Ariadne Schmidt

De tekening die Rembrandt in 1664 van haar maakte is heel bekend.¹ De jonge vrouw Elsje Christiaans is verhangen en aan paal gebonden, publiekelijk tentoongesteld op het galgenveld Volewijk, met naast haar de bijl waarmee zij haar misdaad had begaan. Elsje Christiaans moet net zo'n achttien jaar oud zijn geweest toen zij in Amsterdam arriveerde. Zij had haar geboortegrond in het Deense Jutland verlaten om in de grote, bruisende stad een baantje als dienstbode te zoeken. Maar het zat Elsje niet mee. Ze huurde een kamer bij een hospita maar toen ze na twee weken nog steeds geen betrekking had gevonden en de daalder aan kamerhuur niet kon betalen, ontstond er ruzie. De huisbazin dreigde Elsjes spullen in te nemen. Ze sloeg Elsje met een bezem. Elsje sloeg terug, met een bijl. De hospita viel van de keldertrap en

¹ Dit artikel is gebaseerd op Ariadne Schmidt, *Prosecuting women. Crime and gender before the Dutch criminal courts, c.1600-1810* (Leiden 2020), met name 91-106. Er is gebruik gemaakt van de volgende gedigitaliseerde datasets: Dataset justice books 1620-1670, Stadsarchief Amsterdam (SAA), toegangsnummer 5061: Archieven van de Schout en Schepenen, van de Schepenen en van de Subalterne Rechtbanken, inv.nrs. 292-525; Prof.dr S. Faber, *Criminal justice and criminality in Amsterdam, 1680-1810*. DANS. <http://dx.doi.org/10.17026/dans-xv8-9ymb>; H. M. van den Heuvel, 'De Criminele Vonnisboeken van Leiden, 1533-1811 Leiden', <https://cjrc.osu.edu/research/interdisciplinary/hvd/europe/leiden> [geraadpleegd november 2013]; in combinatie met 'Crimineel Klachtboek 1533 – 1811', www.archiefleiden.nl/component/lei_files/download/id/472 [geraadpleegd 2014]; Dataset Criminal cases Gouda 1631-1810, gebaseerd op C. Doedeijns, 'Analyses van de criminele vonnisboeken (vonnissen in strafzaken), 1447 – 1810', aangevuld met Steekarchief Midden Holland (SAMH), Oud Rechterlijke archieven (ORA) inv.nrs. 177-181 en 166-175; Dr H.A. Diederiks, *History of criminal justice in the Netherlands, 17th-19th centuries*. DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-266-9rdk> (Datafile d0010f01data.txt: Rechterlijke archieven Waterland, Brielle, Twente, Wassenaar, Zierikzee, en Jurisdicctie 'Hof van Holland'); Stadsarchief Amsterdam (SAA), Archief 1426: SR18, *Collectie Faber betreffende Strafrechtpleging in de 17de Eeuw*; Dataset criminal sentences Zwolle, 1650-1800, NL-ZLHCO, Historisch Centrum Overijssel (HCO), Toegang 0700, Stadsbestuur Zwolle, archieven van de opeenvolgende stadsbesturen (1230 - 1813), 'Criminalia', inv.nrs. 3795 en 3796.

Voor een uitgebreide verantwoording van de bronnen en de bewerking daarvan zie: Schmidt, *Prosecuting women*, 257-260.

stond nooit weer op.² Elsje vluchtte, werd gepakt, verhoord en kreeg op 1 mei haar vonnis te horen: wurging aan de paal tot de dood erop volgt, enkele slagen op het hoofd met de bijl, om vervolgens op Volewijk tentoongesteld te worden tot haar lichaam door lucht en vogels verteerd zou zijn.³

De misdaad die Elsje beging, was bijzonder. Er waren maar weinig vrouwen die door de criminele rechtbank vervolgd werden omdat zij iemand van het leven hadden beroofd. Het doodslaan van een slachtoffer en dan ook nog eens met een bijl was geen typisch vrouwendelict. Maar in andere opzichten was Elsje minder uniek. Het aandeel vrouwen onder de in Amsterdam vervolgte criminelen in de vroegmoderne tijd was groot. Velen van hen waren, net als Elsje, ongehuwd en – over kortere of langere afstand – naar Amsterdam gereisd om werk te zoeken, voor zij voor hun misdaden door de Amsterdamse rechtbank werden vervolgd.

Waar vrouwen tegenwoordig voor tien tot vijftien procent van de vervolgte misdaad verantwoordelijk zijn, was in vroegmoderne steden zeker twintig procent van de veroordeelden vrouw, en vaak meer.⁴ In achttiende-eeuws Parijs namen vrouwen een kwart van de voedseldiefstallen voor hun rekening, onder de veroordeelde criminelen in achttiende-eeuws Gent was dat aandeel even groot. In Engelse steden liep het aandeel op tot 28 procent, afhankelijk van het soort misdaad.⁵ De cijfers voor steden in de Nederlandse Republiek lagen nog hoger: in Gouda was gemiddeld een kwart, in Leiden gemiddeld een derde, in Amsterdam en Zwolle zelfs ruim 40 procent van de verdachten die voor de criminele rechtbank kwamen vrouw. In sommige jaren stonden er meer vrouwen dan mannen voor het gerecht.⁶ Vrouwencriminaliteit was in de vroegmoderne tijd een typisch stedelijk

² E. Kloek, *Christiaens, Elsje*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/christiaens> [23/04/2014]. Zie voor deze introductie ook Schmidt, *Prosecuting women*, 1-4.

³ <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/stukken/misdaad/elsje/> (geraadpleegd op 6 september 2021).

⁴ M. van der Heijden, *Misdadige vrouwen. Criminaliteit en rechtspraak in Holland 1600-1800* (Amsterdam 2014) 11; Schmidt, *Prosecuting women*, 3.

⁵ A. Farge, *Délinquance et criminalité. Le vol d'aliments à Paris au XVIIIe siècle* (Parijs 1974) 116; A. Roets, 'Vrouwen en criminaliteit: Gent in de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 95:3 (1982) 363-378; J.M. Beattie, 'The Criminality of Women in Eighteenth-Century England', *Journal of Social History* 8:4 (1975) 80-116.

⁶ Schmidt, *Prosecuting women*, 68.

fenomeen.⁷ Ter verklaring hebben historici gewezen op de combinatie van de kwetsbaarheid en de zelfstandigheid van vrouwen in de stad. Het paternalisme dat vrouwen op het platteland beperkte, beschermde hen tegelijkertijd ook tegen al te grote armoede, zoals J.M. Beattie betoogde. In steden daarentegen stonden vrouwen in directer contact met de maatschappij, waren ze minder beschermd, vaker afhankelijk van loonarbeid en dus kwetsbaarder.⁸

Nederlandse historici werkten op deze verklaring door. De combinatie van zelfstandigheid en een grote mate van assertiviteit van vrouwen die zelfstandig in het levensonderhoud moesten voorzien, zien we terug in het profiel van de misdadigsters, zoals Lotte van de Pol voor Amsterdam toonde. Het aandeel ongehuwde vrouwen én immigrantes onder de aldaar veroordeelden was opmerkelijk groot.⁹ Manon van der Heijden noemde migrantenvrouwen in haar boek *Misdadige vrouwen* 'zonder twijfel de meest kwetsbare vrouwen'.¹⁰ Die kwetsbaarheid is niet vreemd. Zoals Elsje Christiaans geen mensen zal hebben gekend om de daalder aan huishuur te kunnen lenen, zo ontbrak het veel immigrantes aan de nodige sociale netwerken om op terug te vallen in tijden van nood.

De Nederlandse Republiek was één van de meest verstedelijkte gebieden van Europa en een aanzienlijk deel van de stedelijke bevolking bestond uit migranten. Een verband tussen deze omstandigheden en het grote aandeel crimineel vervolgte vrouwen ligt voor de hand. Hoewel migranten in de literatuur als kwetsbaar zijn aangemerkt en criminaliteit in verband is gebracht met armoede, weten we nog weinig over de relatie tussen migratie, mobiliteit en criminaliteit. Hoe groot was het aandeel van migranten onder de vrouwelijke veroordeelden? Waren vrouwelijke migranten voor de rechtbank vooral in Amsterdam te vinden of ook in andere steden? En hoe moet de vertegenwoordiging van migranten voor de rechtbank worden geduid?

⁷ J.M. Beattie, 'The Criminality of Women' i 97; P. King, *Crime, Justice and Discretion in England 1740-1820* (Oxford 2000) 198-199; P. King, *Crime and Law in England, 1750-1840: Remaking Justice from the Margins* (Cambridge/ New York 2006) 215; N. Castan, *Les criminels de Languedoc. Les exigences d'ordre et les voirs du r s sentiment dans une société pr r volutionnaire (1750-1790)* (Toulouse 1980); Schmidt, *Prosecuting women*, 68.

⁸ Beattie, 'The Criminality of Women', 109.

⁹ L.C. van de Pol, 'Vrouwencriminaliteit in Amsterdam in de tweede helft van de 17^e eeuw' *Tijdschrift voor Criminologie* 29 (1987) 148-155: 153.

¹⁰ Van der Heijden, *Misdadige vrouwen*, 221.

Dit artikel verkent de relatie tussen het grote aandeel van vrouwen in de criminaliteit in steden in de Republiek en migratie of mobiliteit. Als bron zijn de criminele vonnissen uit verschillende steden – Amsterdam, Leiden, Gouda en Zwolle – gebruikt. Hieruit is informatie gehaald over de herkomst van de vrouwen voor de rechtbank, hun delicten en de omstandigheden waarin zij verkeerden. Voor we hiernaar kijken, volgt eerst op basis van literatuur een overzicht van de manieren waarop migratie en criminaliteit in de vroegmoderne tijd verband zouden hebben kunnen houden.

Een relatie tussen criminaliteit en migratie?

De Nederlandse Republiek was sterk verstedelijkt en het aandeel migranten in de stedelijke bevolking was groot. Burgerschap was lokaal bepaald en dat had gevolgen voor de definitie: wie van buiten de stad kwam, was ‘migrant’. Steden maakten onderscheid tussen burgers, lokaalgeborenen en mensen van buiten de stad, en kenden mensen politieke, sociale en economische privileges toe op basis van deze categorisering.

Migranten hadden niet dezelfde status als burgers. Een deel van de arbeidsmarkt was gesloten voor migranten en de meeste sociale zorg was voor burgers of inwoners gereserveerd. W.F.H. Oldewelt noteerde over de Amsterdamse confessieboeken waarin de getuigenissen van verdachten opgetekend werden: ‘Naast de constatering dat ze voornamelijk slechts immigranten, niet-poorters, betreffen is de sterkste indruk welke men krijgt bij het doorlezen der Confessie-boeken het volkomen ontbreken van ook maar de aller geringste sociale hulp.’¹¹ Volgens Erika Kuijpers was het niet zeker dat migranten vaker werden vervolgd. Zij stelde dat de beschikbare gegevens slechts een lichte oververtegenwoordiging van migranten suggereren, maar dat op dit punt meer onderzoek nodig is.¹²

Mogelijk maakten stedelijke omstandigheden mensen kwetsbaar. Maar het is ook mogelijk dat de stad als aantrekkelijke plaats van delict mensen van buiten aantrok. De stad vervulde niet alleen een centrale functie in het legale circuit, maar was ook de plaats van samenkomst om illegale activiteiten te organiseren. De aanwezigheid van elites voorzag criminelen van

¹¹ W.F.H. Oldewelt, ‘De zelfkant van de Amsterdamse samenleving en de groei der bevolking (1578-1795)’ *Tijdschrift voor Geschiedenis* 77 (1964) 39-55: 47.

¹² E. Kuijpers, *Migrantenstad. Immigratie en sociale verbouwingen in 17e-eeuws Amsterdam* (Hilversum 2005), 310.

een doelwit. Steden boden, zoals Maarten Van Dijk samenvatte, schaalvoordelen, commerciële activiteit en de gewenste anonimiteit.¹³

Als we willen weten of migratie op een of andere manier een rol speelde in de hoge cijfers van vrouwencriminaliteit, is het belangrijk verschillende niveaus te onderscheiden. Een groot aandeel migranten onder de veroordeelden kan wijzen op een groot aandeel van immigranten onder de bevolking of op een – om welke reden dan ook – grotere betrokkenheid van migranten of mobiele personen in criminaliteit. Maar een groot aandeel van migranten kan ook wijzen op een specifiek vervolgingspatroon óf op regelrechte discriminatie.

Het is niet eenvoudig vast te stellen of en hoe discriminatie een rol speelde binnen het strafrechtssysteem. Discriminatie kon plaatsvinden in verschillende fasen van het juridische proces: in de aangiftebereidheid van slachtoffers, bij de berechting of de bestraffing. Engels onderzoek wees uit dat discriminatie in de samenleving zich niet automatisch vertaalde in systematische discriminatie binnen het rechtssysteem. Voor de Londense rechtbank Old Bailey bleek geen sprake te zijn geweest van discriminatie van zwarte getuigen of slachtoffers, werden de Welsh opmerkelijk mild behandeld, maar bleek er wél weer een oververtegenwoordiging te zijn van Ieren onder de van diefstal beschuldigen.¹⁴ Dat Ieren geassocieerd werden met reizigers is veelzeggend. Deze groep was per definitie verdacht in een steeds statischer wordende samenleving. De bereidheid om mobiele personen aan te geven was groot, de kans op clementie klein.¹⁵ Deze tendens past in de groeiende neiging mobiele groepen, landlopers, marskramers, of in familieverband rondreizende personen, haast automatisch in verband te brengen met criminaliteit.

¹³ M. Van Dijk, 'De stad als onafhankelijke variabele en centrum van moderniteit. Langetermijntrends in stedelijke en rurale criminaliteitspatronen in de Nederlanden (1300-1800)', *Stadsgeschiedenis* 1:1 (2006) 7-26: 24.

¹⁴ P. King en J.C. Wood, 'Black people and the criminal justice system. Prejudice and practice in later eighteenth and early-nineteenth century London', *Historical Research* 88: 239 (2015) 100-124, vooral 121; P. King, 'Ethnicity, prejudice, and justice. The treatment of the Irish at the Old Bailey, 1750-1825', *Journal of British Studies*, 52:2 (2013) 390-414; P. King, 'Immigrant communities, the police and the courts in late eighteenth and early nineteenth century London', *Crime, History & Societies* 10:1 (2016).

¹⁵ B.S. Godfrey, P. Lawrence en C.A. Williams, *History & Crime* (London 2008) 118; P. King, *Crime, Justice, and Discretion in England, 1740-1820* (Oxford 2000) 191.

De toegenomen mobiliteit van de bevolking was een belangrijke factor in de intensivering van de sociale disciplinerende door de autoriteiten vanaf de late Middeleeuwen. De toevloed van nieuwkomers en de sociale polarisatie in gemeenschappen waarin grote aantallen mensen hun plaats moesten vinden, zette de sociale orde onder druk en leidde tot een sociale dynamiek met ook negatieve kanten. Volgens Van Dijck moet de grote groei van ‘vreemde daders’ onder de plegers van geweldsdelicten in steden in de zestiende eeuw – naast de toename van het aantal daders van buiten – deels ook verklaard worden door de groeiende ‘xenofobe reflex’ in stedelijke gemeenschappen in deze periode.¹⁶ Dat zou betekenen dat de beoordelingsvrijheid van schepenen een aanzienlijke invloed op de vervolging van migranten had.

Discrimineerden rechtbanken in de Nederlandse Republiek naar afkomst? Informatie hierover is fragmentarisch. Van twee groepen is heel duidelijk dat ze werden gediscrimineerd: joden en de zogenaamde ‘Heidenen en Egyptenaren’, die later bekend werden onder de denigrerende term ‘zigeuners’. De Sefardim en de Asjkenazim werden in Amsterdam gedoogd, maar in veel opzichten gediscrimineerd. Kleine vergrijpen werden door de eigen gemeenschap afgehandeld, maar voor zwaardere delicten werden joden voor de criminele rechtbank gedaagd. Dat seksuele omgang met christenen tot deze ernstige misdrijven behoorde, toont de discriminatie van joden bij wet.¹⁷ Of zij bij de veroordeling anders werden behandeld, is niet zeker.¹⁸ Sjoerd Faber concludeerde dat er in de bestraffing geen aantoonbare dubbele maatstaven werden gehanteerd.¹⁹

Voor ‘Heidenen en Egyptenaren’ lag de situatie anders – zij werden bij wet gediscrimineerd, streng vervolgd en hard bestraft. Een in 1695 door de Staten van Holland uitgevaardigd plakkaat gebood ‘Landloopers, Vagabonden en Bedelaers onder den naam van Heydenen, Aegyptenaers’ de provincie te verlaten.²⁰ Straffen werden zwaarder, begane misdaden ernstiger

¹⁶ Van Dijck, ‘De stad als onafhankelijke variabele’, 23.

¹⁷ P. Spierenburg, *The Spectacle of Suffering, Executions and the evolution of repression. From a preindustrial metropolis to the European experience* (Cambridge 1984) 169-170; S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811, De Nieuwe menslievendheid* (Arnhem 1983) 248.

¹⁸ Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, 171-172.

¹⁹ Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit*, 250.

²⁰ J.G.M. Moormann, *De geheimtalen* (ed. N. van der Sijs) (Amsterdam, Antwerpen 2002) 258. Het oorspronkelijke werk verscheen in twee delen in 1932 en 1934; L.

– mogelijk in reactie op elkaar. Voor de zogenaamde ‘Heidenen en Egyptenaren’ maakte het niet uit of zij een ‘vagebondend’ leven leidden of gevestigd waren – ze werden als groep gecriminaliseerd.²¹

Wat is er bekend over de discriminatie van mensen van buiten de stad? Florike Egmond onderzocht of het sterk gefragmenteerde en particularistische Nederlandse rechtssysteem tot rechtsongelijkheid leidde. Op basis van een vergelijking van een groot aantal vonnissen constateerde zij een opvallend grote eenheid in bestraffingsvormen en een structurele rechtsgelijkheid maar met een belangrijke uitzondering, namelijk de rechtsongelijkheid tussen gevestigden en niet-gevestigden. Het niet hebben van een vaste woonplaats gold als een strafverzwarende omstandigheid. Er bestond volgens Egmond ‘een fundamenteel verschil in rechtspositie tussen personen met volle burgerrechten en zij die over minder rechten beschikten’.²²

Het is belangrijk onderscheid te maken tussen de verschillende categorieën die Egmond noemt. Het verschil tussen mensen zonder ‘vaste woonplaats’ en mensen zonder ‘volle burgerrechten’ was groot. De oververtegenwoordiging van de eerste groep in de rechtbank kan worden verklaard doordat bedelarij, landloperij en ‘vagebonden’ zaken waren die als misdaad door het criminele gerecht werden vervolgd. Hierin zien we duidelijk het belang van prioriteiten in het vervolgingsbeleid van autoriteiten. Dit waren nu typisch de mensen van buiten die niet welkom waren in de stad.²³ Een belangrijk deel van de capaciteit van de criminele rechtbank werd gebruikt voor de vervolging van wat Pieter Spierenburg noemde ‘het vlottende deel van de bevolking’ en waarvan een aanzienlijk deel afkomstig was van buiten de stad.²⁴ Niet alleen in Amsterdam maar ook in andere steden stonden landlopers, bedelaars, passanten, maar ook rondtrekkende oplichters in het middelpunt van de aandacht van de autoriteiten.²⁵

Lucassen, *En men noemde hen zigeuners... De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland (1750-1944)* (Amsterdam/’s Gravenhage 1990) 22-23.

²¹ Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, 173-175.

²² F. Egmond, ‘Fragmentatie, rechtsverscheidenheid en rechtsongelijkheid in de Noordelijke Nederlanden tijdens de zeventiende en achttiende eeuw’, in: S. Faber ed., *Nieuw licht op oude justitie. Misdaad en straf ten tijde van de Republiek* (Muiderberg 1989) 9-23: 14.

²³ Kuijpers, *Migrantenstad*, 121.

²⁴ Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, 155-156.

²⁵ Schmidt, *Prosecuting women*, 253.

Of burgers en lokaalgeborenen een geprivilegieerde positie hadden ten opzichte van migranten is een andere vraag. In Amsterdam werd het poorterschap van verdachten vrijwel nooit vermeld, maar hun herkomst wel. Faber vergeleek de zwaarte van de straffen van migranten en niet-migrantten maar vond geen aanwijzingen voor discriminatie.²⁶ Spierenburg sloot hierbij aan en stelde dat het Amsterdamse rechtters niet uitmaakte waar de verdachten vandaan kwamen als zij eenmaal voor de rechtbank waren beland.²⁷ Uit het onderzoek van de veroordeling van verdachten door de rechtbanken van Rotterdam en Leiden blijkt wel een duidelijk onderscheid naar *soort* straf te zijn gemaakt. In beide steden werden de ‘autochtone’ verdachten vaker gevangengezet, terwijl de rechtbanken vaak – letterlijk – van criminele migranten af probeerden te komen door ze te verbannen.²⁸ Een verbanning was een relatief gemakkelijke en goedkope oplossing om af te rekenen met ‘vreemdelingen’ die de sociale orde in de stad bedreigden. Gevangenis waren financieel kostbare instellingen, die de (stedelijke) autoriteiten liever voor hun ‘eigen’ criminelen reserveerden.²⁹

De meeste informatie over migranten voor de rechtbank in de vroegmoderne periode betreft Amsterdam en is niet gedifferentieerd naar sekse. Om te bepalen welke rol migratie en mobiliteit speelden in de levens van de vele vrouwen die in de vroegmoderne tijd voor het gerecht belandden, is het goed te kijken naar de aantallen migranten die in verschillende steden voor het gerecht werden gebracht en naar de herkomst van de veroordeelden.

Vrouwelijke migranten voor de rechtbank

Het voorbeeld van Elsje Christiaans, de jonge vrouw die kort na aankomst in een voor haar nieuwe stad voor de criminele rechtbank belandde, speelde zich af in Amsterdam. Amsterdam was een bijzonder dynamische plaats,

²⁶ Faber, *Strafrecht en criminaliteit*, 244, 246, 321.

²⁷ Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, 156-157.

²⁸ S.L. Straathof, ‘Beter af als Leidenaar? Tolerantie, criminaliteit en migratie in Leiden in de tweede helft van de achttiende eeuw’, MA Thesis, Leiden University (2013) 60; T.C. Balvers, ‘Verdraagzaamheid in 18^e-eeuws Rotterdam. Een vergelijkend onderzoek naar de bestraffing van criminele migranten 1750-1810’, BA thesis, Leiden University (2014) 58-59.

²⁹ J. Kamp en A. Schmidt, ‘Eruit! Verbanningen als straf voor crimineel gedrag in Leiden en Frankfurt, 1600-1800’, *Stadsgeschiedenis* (te verschijnen).

gedomineerd door een grote haven en levendige handel, die vanwege de beschikbaarheid van allerhande baantjes mensen van elders aantrok en niet voor niets bekend werd als ‘migrantenstad’. Toch blijkt Elsjes achtergrond minder uniek dan verwacht. Wanneer we de herkomst van de vrouwelijke verdachten in verschillende steden bekijken dan blijkt het aandeel immigrantes onder hen opvallend groot.

In Tabel 1 staat de herkomst van de crimineel vervolgd als percentage van het totale aantal waarvan de plaats van herkomst in de vonnis- of confessieboeken werd vermeld. Van een deel van de criminelen is de herkomst onbekend of niet geregistreerd. Toch bieden de beschikbare cijfers een interessant beeld.³⁰ Ten eerste zien we dat in alle onderzochte plaatsen de meerderheid van de verdachten waarvan de herkomst was geregistreerd, van buiten de stad afkomstig was. Ten tweede blijkt in sommige jurisdicties het aandeel immigranten onder vrouwelijke verdachten zelfs groter dan onder mannelijke.

In vrijwel alle plaatsen kwam de meerderheid van de vervolgd met geregistreerde herkomst van buiten het rechtsgebied. Maar er bestonden ook frappante verschillen. Zo was de geografische herkomst van misdadigers opmerkelijk divers. Ze waren ofwel geboren binnen de provincie, elders in de Republiek. Een aanzienlijk deel kwam uit het buitenland, waartoe ook de Zuidelijke Nederlanden zijn gerekend: variërend van 21 procent in Gouda tot zo'n 30 procent van de vrouwen in Amsterdam. Een vergelijking met de cijfers voor Heusden en Breda is interessant. Deze jurisdicties omvatten behalve een relatief kleine garnizoensstad ook een groot landelijk gebied. In achttiende-eeuws Heusden was ruim de helft van de gedaagden afkomstig van binnen de jurisdictie. De gedaagden van buiten werden vrijwel altijd voor (sterk) mobiliteitsgebonden delicten als bedelen, landlopen en banditisme vervolgd.³¹ In Breda was gemiddeld de helft van de gedaagden in de zeventiende en achttiende eeuw buiten het rechtsgebied geboren. Mobiliteit

³⁰ De nauwkeurigheid van de registratie van herkomst varieert van stad tot stad en was goed in Amsterdam (95% van het totaal aantal verdachten in de aangegeven periode) en het minst goed in Leiden (63%). Het valt niet volledig uit te sluiten dat dit leidt tot een onderschatting van het aantal lokaalgeborenen, al is de registratie van herkomst redelijk consistent en werden lokaalgeborenen in alle jurisdicties opmerkelijk vaak wél geregistreerd.

³¹ J. van Haastert, ‘Beschouwingen bij criminele vonnissen van de schepenbank van de stad Breda uit de jaren 1626 tot 1795’, *Jaarboek De Oranjeboom* 29 (1976) 56-106: 62.

was een belangrijk kenmerk in het leven van gedaagden, al fluctueerde het aandeel migranten, zoals Marjolein Van Riemsdijk en Loek Pisters lieten zien.³² Maar het gemiddelde aandeel lag lager dan in de steden, hetgeen suggereert dat de grote aantallen migranten voor de rechtbank een typisch stedelijk verschijnsel was.

Tabel 1. Plaats van herkomst van mannelijke en vrouwelijke veroordeelden in Amsterdam, Leiden, Gouda, Zwolle, Waterland, Breda, Heusden.

	Amsterdam 1620-1810		Leiden 1611-1800		Gouda 1631-1810		Zwolle 1641-1800		Waterland 1676-1810		Breda M&V (N=653)	Heusden M&V (N=?)
	M (n=3056)	V (n=2211)	M (n=2138)	V (n=1152)	M (n=297)	V (n=115)	M (N=187)	V (N=139)	M (n=100)	V (n=42)		
Lokaal geboren	29%	27%	36%	41%	46%	36%	26%	30%	14%	14%	50%	> 50%
In provincie	16%	21%	20%	26%	27%	28%	12%	17%	42%	24%	20%	
Nederlandse Republiek	17%	22%	12%	14%	11%	17%	26%	24%	19%	40%		
Zuidelijke Nederlandsen/ Frankrijk							5%	4%	3%	2%	23%	
Duitsland	20%	20%	8%	8%	7%	7%	26%	23%	21%	14%	5%	
Engeland/ Schotland	3%	1%	4%	1%	2%	1%	0	0	1%	0	2%	
Scandinavië	4%	3%	0%	0%	0%	0%	0	0	0%	5%		
Europa anders/ buiten Europa	3%	1%	1%	0%	1%	1%	4%	1%	0%	0%		

Bron: Schmidt, *Prosecuting women*, 96-97.

Herkomst

Er bestonden opvallende verschillen tussen de steden wat betreft het percentage migranten onder de veroordeelden en de afstand waarover deze migranten zich hadden verplaatst. De verschillen in herkomst weerspiegelen de algemene migratiepatronen naar de plaatsen en die hadden weer een duidelijk verband met het karakter van de stad. Steden trokken migranten uit hun eigen, specifieke wervingsgebieden die bijvoorbeeld werden bepaald door de beroepsspecialisatie van de plaats van herkomst, door kettingmigratie

³² L. Pisters en M. van Riemsdijk, 'Criminaliteit en strafrechtspleging in stad en land van Breda, 1700-1795', *Jaarboek De Oranjeboom* 49 (1996) 65-116: 92-94; L. Pisters en M. van Riemsdijk, "'Uyt de miserie". Van criminaliteit naar het dagelijks leven in stad en land van Breda, 1700-1795', MA thesis, Utrecht University (1996) 124-126.

en door informatiestromen.³³ Ook de grootte van de stad was van belang. Grote steden trokken vrouwen over grotere afstand aan. De herkomstgegevens van de vrouwelijke verdachten nuanceren daarmee de veronderstelling dat langeafstandsmigratie vooral een mannenaangelegenheid was.

Het zal niet verbazen dat het aandeel migranten onder vrouwelijke gedaagden het grootst was in de havenstad Amsterdam. Minder dan dertig procent van de vrouwen met geregistreerde herkomst was in de stad geboren. Amsterdam was één van de steden waarin het aandeel migranten onder vrouwen groter dan onder mannen was. Het is waarschijnlijk dat het seksspecifieke migratiepatroon hiervoor verantwoordelijk was. Terwijl mannen naar havensteden kwamen én wederom vertrokken voor een baan op zee, waren vrouwen waarschijnlijk meer geneigd te blijven. Dit patroon droeg bij aan de ongelijke sekseratio die zo kenmerkend was voor vroegmoderne steden.³⁴ De oververtegenwoordiging van vrouwen onder de stedelijke bevolking droeg allicht bij aan het hoge aandeel vrouwen voor de rechtbank, maar kan het grote verschil met de moderne periode zeker niet volledig verklaren.

Amsterdam had niet alleen het grootste aandeel migranten onder de vrouwelijke gedaagden, maar ook het grootste aandeel vrouwen dat over lange afstand was gemigreerd. Zo'n 30 procent van alle vrouwelijke delinquenten was in het buitenland geboren. Het karakter van Amsterdam als havenstad, met verbindingen met regio's overzee, speelde een belangrijke rol. Duizenden Duitsers, Noren, Denen en Zweden arriveerden in de stad op zoek naar een beter bestaan.³⁵ Duitsers vormden de grootste groep onder de vreemdelingen die naar Amsterdam migreerden en waren ook goed vertegenwoordigd onder de vervolgdgen.³⁶ Het grote aantal vrouwelijke verdachten met een Scandinavische achtergrond toont het belang van de

³³ C. Lesger, 'Informatiestromen en de herkomstgebieden van migranten in de Nederlanden in de vroegmoderne tijd', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3:1 (2006) 3-23.

³⁴ A. Schmidt en M. van der Heijden, 'Women Alone in Early Modern Dutch Towns: Opportunities and Strategies to Survive', *Journal of Urban History* 42:1 (2016) 21-38: 24.

³⁵ Kuijpers, *Migrantenstad*, 17.

³⁶ J. Lucassen, 'Immigranten in Holland 1600-1800. Een Kwantitatieve Benadering', Cgm-Working Paper 3 (Amsterdam 2002) 25; Van de Pol en Kuijpers, 'Poor Women's Migration', 46.

migratie van Noren naar Amsterdam. Uit de criminele bronnen blijkt dat veel jonge Scandinavische vrouwen niet zo succesvol waren als ze hadden gehoopt. De meesten werden vervolgd voor minder ernstige vergrijpen dan Elsje Christiaens en kwamen wegens prostitutie, overspel of diefstal voor het gerecht te staan.³⁷

Opvallend – en in schijnbare tegenstelling met het patroon in het rurale Heusden en Breda – is dat er in de regio Waterland veel vrouwen van buiten de jurisdictie veroordeeld werden. Deze hoge aantallen in het landelijke gebied net ten noorden van het IJ zijn allereerst te verklaren door de nabijheid van Amsterdam. Uit de verhoren blijkt dat vrouwen nogal eens doelbewust het IJ overstaken om zich in Waterland op het dievenpad te begeven.³⁸ Een andere verklaring is het relatief grote aandeel vrouwen (een kwart) zonder vaste woonplaats. Naast de ‘landlopende’ of ‘bedelende’ vrouwen die door de provincie of het land trokken, behoorde een aantal van hen tot de in familieverband rondtrekkende ‘Heidenen en Egyptenaren’ waarvan de vervolging in het begin van de achttiende eeuw in Holland zo sterk intensiverde.³⁹

Leiden en Gouda waren de steden met de grootste percentages vrouwelijke delinquenten van lokale oorsprong. De achtergrond van de misdadigsters van elders was bovendien minder divers. Veel immigrantes kwamen uit de provincie. Migrantes die over langere afstand migreerden, kwamen vaak uit de Zuidelijke Nederlanden of Frankrijk en ook dit is een weerspiegeling van het algemene migratiepatroon. Deze regio was een belangrijk rekruteringsbied voor textielarbeiders die, eenmaal gevestigd in de Hollandse steden, bijdroegen aan de bloei van de textielindustrie. De sporen die zij nalieten in de rechtelijke bronnen tonen dat de weg voor de migranten zelf niet altijd even fortuinlijk was.

Terwijl de herkomst van de misdadigsters in Hollandse steden de sterke migratie vanuit het zuiden naar deze steden verraadt, weerspiegelt de herkomst van Zwolse misdadigsters de oriëntatie van de stad op het noordoosten en oosten van de Republiek en van het buitenland. Nederlandse verdachten in Zwolle van buiten de provincie kwamen vaak uit Gelderland, Friesland en Groningen. Dat Duitsers goed vertegenwoordigd waren, is gezien de geografische nabijheid niet vreemd. Deze vrouwen waren niet allemaal afkomstig uit de directe grensstreek, Munsterland of het Land van

³⁷ Dataset Amsterdam.

³⁸ Dataset Waterland.

³⁹ Schmidt, *Prosecuting women*, 239-245.

Kleef, maar ook uit verder gelegen streken. De achtergrond van de vrouwen was met representanten uit onder meer Bremen, Bielefeld, Maagdenburg, Oldenburg, Osnabrück of Pinneberg ook nog eens opmerkelijk divers. Duidelijk is dat een groot aandeel migranten onder vrouwelijke veroordeelden zich niet beperkte tot Amsterdam.

Oververtegenwoordiging?

De vraag of immigranten nu oververtegenwoordigd waren onder de vrouwelijke gedaagden laat zich niet eenvoudig beantwoorden. Omdat cijfers over bevolkingsgrootte en -samenstelling op z'n best fragmentarisch maar vaak niet voor handen zijn, kunnen we niet vaststellen of er sprake is van overrepresentatie. Wel is het mogelijk een— zeer grove! — schatting te maken van de vertegenwoordiging van migranten voor de rechtbank en eventuele veranderingen daarin. Omdat de jurisdictie van criminele rechtbanken in Holland zich beperkte tot het gebied tot vlak buiten de stadsmuren kunnen we de stedelijke bevolking als basispopulatie nemen. Jan Lucassen heeft schattingen gemaakt van het aandeel immigranten onder de bevolking in verschillende Hollandse steden. De cijfers zijn helaas niet uitgesplitst naar sekse maar bieden toch de basis voor het begin van een vergelijking.

Tabel 2. Schattingen van de herkomst van de bevolking in Amsterdam, Leiden (zoals gegroepeerd met Haarlem), Gouda (zoals gegroepeerd met Dordrecht, Gorinchem en Schiedam), in percentages.

	A'dam	Leiden	Gouda	A'dam	Leiden	Gouda	A'dam	Leiden	Gouda	A'dam	Leiden	Gouda
	1650	1650	1650	1700	1700	1700	1750	1750	1750	1800	1800	1800
Lokaal geboren	39%	48%	40%	54%	69%	45%	51%	72%	50%	53%	73%	65%
Holland	10%	9%	12%	7%	13%	20%	6%	12%	15%	7%	12%	10%
Nederland	14%	5%	30%	14%	8%	27%	16%	7%	23%	16%	7%	15%
Buitenland	38%	39%	18%	25%	10%	8%	28%	10%	12%	23%	8%	10%

Bron: Lucassen, 'Immigranten in Holland', 25-30.

Een vergelijking van de geregistreerde herkomst van misdadigsters met de herkomst van alle inwoners in Amsterdam, Leiden en Gouda suggereert dat in al deze steden immigrantes kwetsbaarder waren voor vervolging dan lokaalgeboren vrouwen. We zagen dat gemiddeld één op de drie in Gouda veroordeelde vrouwen uit de stad kwam, terwijl dit in middelgrote steden in Holland, zoals Gouda, onder de bevolking geheel gold voor zo'n 40 tot 65 procent. Het aandeel in Gouda geboren vrouwelijke verdachten was in de achttiende eeuw hoger (42 procent). Maar in deze periode daalde het aantal inwoners. Mensen verlieten de stad en het aandeel nieuwkomers daalde. Vrouwen die vanuit de omliggende gebieden of uit de Republiek naar de stad kwamen, waren oververtegenwoordigd en bleken kwetsbaarder voor vervolging. Opmerkelijk is bovendien dat er in Gouda een relatief grote groep vrouwelijke misdadigsters was zonder vaste woon- of verblijfplaats.⁴⁰

Migratiebewegingen waren niet statisch maar veranderden door de tijd heen. De gegevens voor Amsterdam en Leiden staan verdere differentiatie toe. In beide steden daalde het aandeel vrouwelijke migranten onder de verdachten in de loop der tijd (Figuur 1 en 2). Vooral in de eerste helft van de zeventiende eeuw was het aandeel migranten hoog – vaak zo'n 80 procent kwam van elders. Rond 1800 kwam in Amsterdam meer dan de helft van de vrouwelijke veroordeelden uit de stad, in Leiden waren *locals* sinds 1700 vrijwel constant in de meerderheid. Ook onder de stedelijke bevolking daalde het aandeel migranten. In Amsterdam was rond 1800 ongeveer de helft van de bevolking in de stad geboren. In Leiden was dit aandeel ongeveer driekwart.

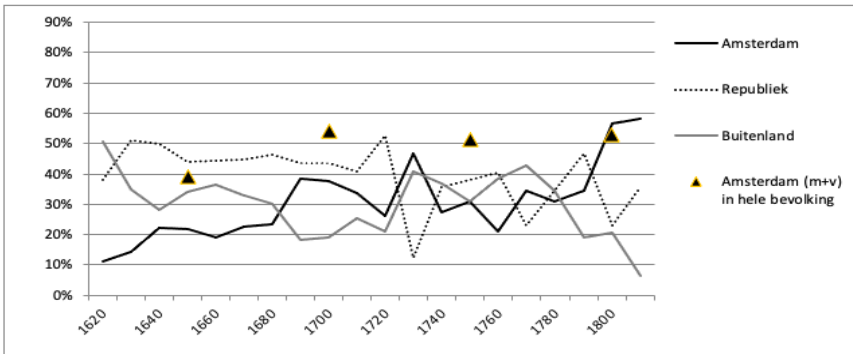
Wederom moeten de bevindingen met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. De cijfers zijn immers niet gedifferentieerd naar sekse. De vergelijking duidt toch op enkele interessante ontwikkelingen. Ten eerste waren migranten gedurende een groot deel van de zeventiende en achttiende eeuw goed – en waarschijnlijk óververtegenwoordigd onder de veroordeelde vrouwen in Amsterdam en Leiden. Ten tweede weerspiegelden veranderingen in de plaatsen van herkomst van de vrouwelijke delinquenten de veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Ten derde nam het aantal immigrantes voor de rechtbank na 1750 af, vooral in Leiden.

Els Kloek suggereerde dat de geconstateerde feminisering van de criminaliteit in de tweede helft van achttiende-eeuws Leiden te maken zou kunnen hebben met het migratiepatroon. De toestroom van de (al snel verdachte) nieuwkomers, waarin – zo veronderstelde zij – mannen

⁴⁰ Schmidt, *Prosecuting women*, 100.

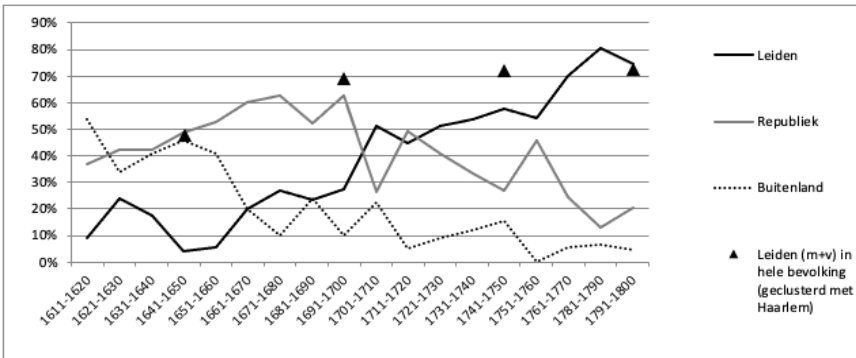
domineerden, daalde. Deze daling zou tot een absolute daling van de criminaliteit en een relatieve daling van het aantal mannen hebben geleid. Een nadere blik op de herkomst wijst uit dat er onder de vrouwelijke criminelen uit de zeventiende eeuw toch opmerkelijk veel vrouwen ‘van buiten’ waren.

Figuur 1. Plaats van herkomst van vrouwelijke verdachten in Amsterdam 1620-1810 (steekproefjaren).

Bronnen: Lucassen, ‘Immigranten in Holland’, 25-30; Dataset Amsterdam; (Schmidt, *Prosecuting women*, 105).

Figuur 2. Plaats van herkomst van vrouwelijke verdachten in Leiden 1611-1810 (per decennium).

Bronnen: Lucassen, ‘Immigranten in Holland’, 25-30; Dataset Leiden; (Schmidt, *Prosecuting women*, 105).

Het belang van mobiliteit

Om het belang van aan migratie gebonden kwetsbaarheid en zelfstandigheid als verklaring te bepalen is het belangrijk verder te kijken dan de herkomst van vrouwelijke criminelen. De verhalen over misdadigsters en hun delicten tonen namelijk dat het niet alleen hun *herkomst* was, maar ook de *mobiliteit* in hun levens die hun lot bepaalde en hen voor de rechtbank bracht.

Dat vrouwen voor de Goudse rechtbank gemiddeld genomen vaker uit Gouda kwamen en zeker niet de typische lange-afstandsmigranten waren, betekent niet dat zij een gevestigd leven leidden. Dat veel vrouwen geen vaste woon- of verblijfplaats hadden, wijst op mobiliteit. De 35-jarige Griet Jans Kock bijvoorbeeld werd in Gouda geboren en zou dus gemakkelijk voor een gevestigde inwonster kunnen doorgaan. Maar zij leefde een ellendig en zwervend bestaan voordat de magistraten haar vervolgden voor kindermoord, aanzetten tot moord en zelfmoord – een misdaad die bestraft werd door haar lijk oneervol op het schavot tentoon te stellen.⁴¹ Twee andere in Gouda geboren vrouwen hadden geen vaste verblijfplaats meer sinds zij eerder uit de stad verbannen waren en nu voor de tweede keer waren gearresteerd. Van nog eens negen andere vrouwen zonder vaste woonplaats kwamen er twee van buiten de provincie, twee uit Frankrijk, één uit de Zuidelijke Nederlanden en één uit Duitsland. De middelgrote provinciale industriestad trok vrouwelijke landlopers uit het buitenland en binnenland aan.⁴²

Wie ‘vagebonderend’ door het leven ging, was per definitie verdacht zoals we eerder zagen. Maar het waren zeker niet alleen landloopsters wier leven door mobiliteit gekenmerkt werd. De scheiding tussen een gevestigd bestaan en een rondreizend leven was dikwijls dun. De 27-jarige Coba Gerrits, een baakster uit Middelburg, had Zeeland verlaten nadat haar man naar West-Indië vertrokken was. Ze kwam terecht in Gouda, waar ze Jan van Asselen ontmoette. Coba raakte zwanger van hem, vertrok alleen naar Amsterdam om daar – zoals meer ongehuwde moeders deden⁴³ – het buitenechtelijke kind ter wereld te brengen. Het kind stief, Coba bleef in Amsterdam werken als min maar werd na enige tijd door Jan naar Gouda gehaald om bij hem te wonen en voor zijn kinderen te zorgen. Daarbij had Coba nog een andere inkomstenbron. Ze stal het horloge van Christiaan de Jager met wie zij het

⁴¹ SAMH, ORA inv.nr.180, 8-09-1743, f.116v-117.

⁴² Schmidt, *Prosecuting women*, 100.

⁴³ Kuijpers, *Migrantenstad*, 203.

bed had gedeeld. In 1764 werd Coba veroordeeld wegens overspel, prostitutie en diefstal van een horloge.⁴⁴

Mobiliteit kon ook onderdeel zijn van de criminele strategie. In Zwolle stonden niet zoveel vrouwen terecht uit het dunbevolkte Overijssel, maar de steden Deventer en Kampen waren wel geregeld ‘plaats delict’. In Zwolle gestolen goederen werden in een dichtbijgelegen stad te koop aangeboden of andersom – vrouwen reisden naar Zwolle in de hoop hier een afzetmarkt te vinden voor hun op het platteland of in nabijgelegen steden gestolen waar. Deze vorm van mobiliteit was welhaast noodzakelijk in middelgrote steden, zoals de uit Amsterdam afkomstige Grietje Harms ondervond. Zij reisde van Groningen via Hardenberg naar Zwolle, waar zij op vrijdag 25 september 1711 om zeven uur 's ochtends in het huis van zilversmid Varseveld deed alsof zij zilveren stiftjes wilde kopen, maar in een onbewaakt ogenblik een aantal stiftjes van de toonbank griste en vertrok. De Zwolse zilversmid bij wie Grietje haar buit te koop aanbood, herkende de waar onmiddellijk, vroeg zijn dienstmeid zijn collega te waarschuwen en bezorgde het gestolen goed terug bij de rechtmatige eigenaar.⁴⁵ Fennechien Jans had dat beter in de gaten: zij reisde tussen Deventer, Zwolle en Amsterdam heen en weer om de in het oosten gestolen goederen in Amsterdam te verkopen, totdat zij, gesnapt op het veer, voor diefstal en heling veroordeeld werd.⁴⁶ Het karakter van Zwolle als regionaal marktcentrum en knooppunt in de bovenregionale handel drukte een stempel op de criminaliteit: de voor de stedelijke economie zo belangrijke doorvoerhandel bleef niet beperkt tot legale activiteiten.

De praktijk om de buit in een andere plaats te verkopen, illustreert het levendige verkeer tussen de verschillende steden in de Nederlandse Republiek én de grote mobiliteit van de vrouwen. De Amsterdamse weesmeisjes Marrij Margriet (19) en Lijsbeth Christalin (13) bleven redelijk dicht bij huis en stroopten Zunderdorp, Ransdorp, Broek in Waterland en Nieuwendam af op zoek naar brood, vlees, kaas, kousen, hemden en klein geld.⁴⁷ Johanna Veltman was van haar geboorteplaats naar Groningen vertrokken, reisde verder naar Amsterdam, trok door naar Rotterdam, verbleef een tijdje in Middelburg en werd uiteindelijk gepakt in Breda waar zij

⁴⁴ SAMH, ORA inv.nr. 170, 9-6-1764, f.170-173 en 13-6-1764, f.176-177v. Zie ook ORA inv.nr. 181, 26-6-1764, f.45v-47v.

⁴⁵ NL-ZLHCO, 0700, Criminalia inv.nr. 379, 1-10-1711.

⁴⁶ NL-ZLHCO, 0700, Criminalia inv.nr. 3795, 11-3-1697.

⁴⁷ SAA, Archief 1426, SR18, nr. 12-13, 16-2-1685.

zonder te betalen en mét gestolen goederen de herberg verlaten had. Bordeelhoudster Ariaantje Loot vertrok samen met haar man Dirk Pret uit de sleutelstad toen de Leidse autoriteiten de vervolging van prostitutie intensiverden, om in de Amsterdamse Jan Vriesensteeg een nieuw bordeel te beginnen. Anna Margareta Berre werd in Rotterdam opgepakt voor diefstal terwijl ze op weg was naar Amsterdam om aldaar werk te zoeken in de diamantslijperij. Deze vrouwen werden door verschillende rechtbanken verspreid over het land veroordeeld. Hun wegen voeren, zo blijkt, opmerkelijk vaak via Amsterdam. Het toont de aantrekkingskracht van de vroegmoderne grote stad als plaats voor illegale activiteiten.

Conclusie

In de literatuur is gesuggereerd dat het grote aandeel van vrouwen in vervolgte criminaliteit in vroegmoderne steden mogelijk verband hield met de kwetsbare positie van immigrantes in de stedelijke omgeving. De cijfers toonden dat het aandeel immigrantes onder de veroordeelden niet alleen in Amsterdam, maar ook in verschillende andere steden inderdaad opmerkelijk groot was – al nam het aandeel af toen ook het aandeel migranten in de stedelijke bevolking daalde. Of migranten door de rechtbank werden gediscrimineerd, is op basis van de gepresenteerde informatie niet vast te stellen. Maar het was zeker niet alléén hun herkomst die hen voor de rechtbank bracht. Dat er veel vrouwen van buiten de stad voor de criminele rechtbank verschenen, komt door een combinatie van factoren.

De veroordeelde vrouwen waren zonder meer kwetsbaar, hadden gemiddeld genomen minder sterke sociale netwerken en behoorden doorgaans niet tot de sociale laag van de gevestigde, stedelijke burgerij. Proletarisering raakte vrouwen hard. Vrouwenlonen waren laag en niet alle sectoren van de arbeidsmarkt waren voor hen toegankelijk. Mobiliteit was belangrijk in de levens van arme vrouwen die in hun eigen levensonderhoud moesten voorzien, die in hun zoektocht naar werk assertief over de grenzen van de stad heen keken en daarbij soms ook de grenzen van de legaliteit overschreden.

Ook het vervolgingsbeleid speelde een rol. We zagen dat mobiliteit van marginale groepen in toenemende mate werd gecriminaliseerd en daarbij werd geen uitzondering gemaakt voor vrouwen. Het vlottende deel van de bevolking – waaronder zich ook vrouwen bevonden – werd scherp in de

gaten gehouden door de stedelijke autoriteiten en indien nodig hard aangepakt.

Naast de kwetsbaarheid van mobiele vrouwen en een vervolgingsbeleid met scherp oog voor mobiliteit was er nog een factor van belang: interstedelijke mobiliteit was een belangrijk kenmerk van vroegmoderne criminaliteit en onderdeel van de strategieën van veel criminelen. En daarbij was de sterke verstedelijking binnen de Republiek dan weer van belang. Vrouwen stalen in de ene stad om hun waar in de volgende te verkopen. Zij reisden tussen steden heen en weer of trokken verder om hun geluk elders te beproeven – soms gedwongen door een verbanningsstraf. Een volgende stad was nooit ver weg en verbindingen tussen steden waren goed. Dit creëerde mogelijkheden voor illegale activiteiten en die werden benut – niet alleen door mannen, maar ook door vrouwen.